

SARS keteka dilemo tse 25 e thehilwe

Tshwane, 14 Mphalane 2022 – Kajeno, Ditshebeletso tsa Lekgetho tsa Afrika Borwa (SARS), di tla tshwara moketjana wa ho keteka dilemo tse 25 di thehilwe ka mora ho re di thehwe ka la 1 Mphalane 1997. Ketsahalo ena e kgolo e tla tshetlehelwa puo ke Mopresidente Cyril Ramaphosa.

SARS e thehilwe ka ho kopanngwa ha ditshebeletso tse fapaneng tsa lekgetho tsa mehleng ya kgale ya mebuso mahae ya kgethollo mmoho le Lefapha la Lekgetho la Kahare ho Naha le tsa Bolaodi ba Meedi ka ho fapana. Ka molao, SARS ke karolo e kgolohadi ya toalo e ikemetseng ya mmuso, ebile e le setheo se ka thoko ho tshebeletso ya setjhaba. Molao wa SARS o neha setheo sena thomo ya:

- Ho bokella lekgetho lohle le kolotuwang.
- Ho nnetefatsa boikobelo bo matla ba melao ya lekgetho, ya bolaodi ba meedi mmoho le ya dihlahiswa tsa naha.
- Ho fana ka tshebeletso ya bolaodi ba meedi le ya dihlahiswa tsa naha e tlang ho bebofatsa kgwebisano e molaong mmoho le ho sireletsa ikonomi ya rona le setjhaba.

SARS e boela e lokela ho fana ka keletso ho Matona a tsa Ditjhelete le Kgwebisano le Indasteri ditabeng tse mabapi le Lekgetho le Bolaodi ba Meedi.

Ho tloha maqalong, haesale SARS e tataiswa ke motheo o bitswang Tshebetso e intshang Sehlabelo. mme ona o hokahane haholo le thomo ya yona. Motheo ona o bolela hore SARS mmoho le bohle ba sebetsang moo ba bokella lekgetho ho thusa mmuso ho aha puso e nang le bokgoni, ya demokrasi le e kgothaletsang kgolo ya ikonomi mmoho le ntshetsopele ya Mafrikaborwa.

Haesale hoba e thehwe ka 1997, SARS ka dilemong tsena e se e bokelletse tjhelete e kana ka R18 trillion, sena e le ho phethahatsa Tshebetso e intshang Sehlabelo. Mmuso o kgonne ho lefa ditsiane tsa maqheku, tsa tlhokomelo ya bana, tsa boqhwalala, mmoho le tse ding tse fapaneng le ho fana ka dithoto tsa setjhaba tsa motheo le ditshebeletso.

Ke ka lebaka la makgetho ana moo bana ba kgonang ho ya dikolong, dipetlele di sebetsang le hore ho be le meriana. Letlole la Naha le Tshehetsang Baithuti ka Ditjhelete (NSFAS) le nnetefatsa hore baithuti ba materiki ba nang le bokgoni empa ba tswa malapeng a fumanehileng, ba kgona ho leba ditheong tsa thuto e phahameng.

Sewa sa COVID-19 se bile le kgahlamelo e mpehadi bophelong le boiphedisong. Ke tjhelete e fetang R70-billion ya kimollo ya lekgetho e filweng beng ba mesebetsi le basebetsi ho thibela tahlehelo ya mesebetsi. Ditsiane tsa R350 tsa kgwedi ka nngwe tsa ho thusa setjhaba di pholositse dimilijone tsa batho koduweng e neng e ba tobile.

Ke bokaalo ba R1.6 trillion, bo bokelletsweng mafelong a Tlhakubele 2022, mme sena ke 9.9% ho feta sekgahla se phethilweng habedi sa kgolo, papisong le bokaalo ba tjehelete e bokelletsweng ke SARS ka 1996/1997 – R147-billion.

Katleho ena e boletsweng ka hodimo mona ke ka lebaka la tjheseho, boikitlaetso le tsepamiso ya maikutlo ka basebetsi ba SARS ho phethahatsa Tshebetso e intshang Sehlabelo hore re tle re tsebe ho aha setjhaba sa rona. Sena se boela se pakahatsa hore SARS ke setheo sa bohlokwa demokrasing ena ya naha ya rona mme ebile ke bopaki bo phelang ba hore setheo sa mmuso e ka ba mokgatlo wa maemo a lefatshe o kgonang ho phethahatsa thomo ya ona ka tsela e phethahetseng.

SARS e ntse e tswela pele ho tlisa diphetoho ho tswa mokgatlong o neng o printa dimilijone tsa dikgutliso tsa lekgetho, tsa maqephepe a bonnyane ba 12, a neng a romelwa ka poso ho balefalekgetho. Dikgutliso tsena, mmoho le dimilijone tsa dikotwana tsa ditokomane tsa tshehetso, di ne di bolokwa mekatong ya meaho e mengata ho phatlalla le naha. Kajeno lena, mokgatlo ona o sebetsa haholo ka ho hloka pampiri mme o kgannwa ke *data*, mme ke mokgatlo wa dijithale le o rarahaneng.

Leetong la ona le etsang nalane le bone mokgatlo ona o tloha metjheng ya mehleng ya ho sebedisa pampiri ho ba mokgatlo wa elektronike le wa dijithale o sebedisang theknoloji ho buisana le balefalekgetho le bahwebi, ka sepheo sa ho fihella mohopolo o reng tshebeletso e hlwahlwa ke ho se be le tsheletso hohang.

SARS e tswela pele ka ho tsitlallela ho ba setheo se bohlae sa sejwalejwale seo botshepehi ba sona bo sa belaelweng, se tlang ho hlomphuwa le ho tlotlwa ke bohle, se phethahatsang tshebeletso ya sona ntle le tshabo, leeme kapa ho inkela diqeto.

SARS, jwalo ka ditheo tse ding tsa mmuso, ebile le maiteko a ho e kgelosa hore e kene manyofonyofong a neng a bakwa ke batho ka bomong ba sepolotiki. E ile ya lahlehelwa ke talente e kgolohadi, basebetsi ba kgethollwa, tse mabapi le puso tsa putlama mme le setjhaba sa lahlehelwa ke tshepo. Khomeshene ya Dipatlisiso e neng e etellwa pele ke Moahlodi Nugent e ile ya thusa SARS ho kgina bofokodi ba yona.

SARS e sebetsa ka thata ho fana ka tlhakisetsa le nnetefaletso ho balefalekgetho le bahwebi ho ba thusa ho ikobela boitlamo ba bona ba molao. Maikemisetso a sona a mawala ke ho kgothaletsa tlwaelo ya boikobelo ka boithaopo bo hlokanang hore balefalekgetho le bahwebi ba ingodisetse lekgetho kapa tsa Bolaodi ba Meedi, ba faele dikgutliso ka botshepehi le ka nako mme ba lefe lekgetho le kolotuwang ka botlalo le ka letsatsi le behilweng. Ho bilwe ho fanwa ka thuso e nngwe ka tsela ya mananeo a batsi e thuto ya balefalekgetho ho tataisa balefalekgetho le bahwebi.

SARS e sebedisa saense ya *data*, bohlale ba maiketsetso le theknoloji e kgontshang sena ho nolofaletsa balefalekgetho le bahwebi bohle ho ikobela boikarabelo ba bona ba molao. Setheo se ntse se tswela pele ho tjhorisa bokgoni ba sona ba ho fokisa le ho arabela diketso tsa ho se ikobele tefo ya lekgetho. Re thafalletsa le ho etsa hore ditjeo e be tse hodimo bakeng sa balefalekgetho le bahwebi ba qobang ho lefa lekgetho ka boomo le ho etsa diketso tsa bonokwane. Ho bapa le ditlwaelo tsa lefatshe ka bophara, SARS e na le phihlello ya *data* ya mona lapeng le ho phatlalla le lefatshe ho thusa matsapa a mokgatlo e ho fokisa le ho nka mehato kgahlano le balefalekgetho ba sa ikobeleng tefo ya lekgetho mmoho le maqulwana a hlophisitsweng a dinokwane e le ho lwantshana le ho se ikobele hona.

Leetong lena la dilemo tse 25, SARS e leboha thuso e kgolo eo e e fumaneng ho tswa bolaoding ba lekgetho le bolaodi ba meedi ba mane Sweden, bolaodi ba makgetho ba Australia le Canada, Lefapha la Ntshetsopele ya Matjhaba mmoho le bolaodi ba lekgetho ba mane Britain.

Khomishenara Kieswetter o itse: "Dilemong tse tlang tse 25, re batla ho bona "lekgetho le iketsahalla". Sena se bolela hore SARS e tla bona keketseho e kgolo ya tshebediso ya *data* ho tswa mekgeng ya boraro ya mona lapeng le matjhabeng, mmoho le ho kotula *data* le ho manolla sena ho tswa mehloding e sa hlophisehang hantle. Ho tswa saenseng ya *data*, metjhineng ya manollo ya dipalopalo le bohlale ba maiketsetso, re tla bona balefalekgetho ba hlahlojwa ka yona nako eo. Ponelepele ya rona ya 2024 ya SARS "e bohlale ya sekwalekwale", e tsitlallela ho ba le motheo wa meloko e tlang ya taolo ya lekgetho, lefatsheng leo ho lona bongata ba dimotlolo tsa kgwebo di tlang ho ba dijithale, lethathama la boleng e tla ba le sa tshwareheng mme tlwaelo ya tse tshwarehang tse mabapi le ditokelo tsa lekgetho di tla nkelwang sebaka ke tse mabapi le ikonomi."

Mothating ona wa ho keteka dilemo tse 25, ho a lokela hore re keteke katleho ena ya setheo sena sa bohlokwa se tsitlallelang ho ntlafatsa maphelo a Mafrikaborwa ka ho leboha dimiliyone tsa balefalekgetho le bahwebi ba ikobelang tefo ya lekgetho ba re kgontshang ho fihella Tshebetso e intshang Sehlabelo.

Re lakaletsa Ditshebetso tsa Lekgetho tsa Afrika Borwa mahlohonolo ka ho qeta dilemo tse 25.

Ho fumana lesedi le fetang lena, ka kopo ikopanye le SARSMedia@sars.gov.za